

Om Opelskning af Frugttræer.

(Afdøde Statsraad Fjellstrups sidste Afhandling.)

Da jeg i „Tidskrift for Landøkonomi“, 7de Bindes 1ste Hefte, havde læst Dr. philos. Baupells Afhandling om Opelskning af Frugttræer ved Frø, samt de meget lærerige Discussioner om Frugttræ-Avlen i det kongl. Landhuusholdningselskabs Møde af 16de Febr. d. A., bestemte jeg mig til, at imødegaae nogle af de Ytringer og Folgeslutninger, deri fremsættes, forsaavidt min lange Erfaring rækker. Jeg havde skrevet nogle Sider desangaaende, da jeg i No. 20 og 21 af „Ugeskrift for Landmænd“ træffer paa en kort, mere grundig, Afhandling af en Sagkyndig, Gartner Benzien, i samme Anledning. Hans Anførte trænger ikke til Bekræftelse, og jeg har heller ikke saa grundige Kundskaber i eller saa stort Kjendskab til Frugttræ-Avlen, som han; men jeg vil dog anføre Noget, som baade Conferentensraad Forchhammer, Statsraad Gschricht, Professor Hansen, Dr. Baupell, Gartner Frisenette, Forstraad Rothe og flere ærede Herrer tildeels have berørt i hine interessante Discussioner, og navnlig D^{hr}. Forchhammer og Gschricht i deres i Forbindelse dermed optagne Skrivelser — Alt saavidt min Erfaring strækker.

1. Saavel Dr. Baupell som Conferentsraad Forchhammer bevidne, at det er en almindelig Kjendtgjerning i Udlandet, at de tidligere dyrkede fine Sorter Frugter deels udarte, deels forsvinde. Hr. Bengien modbeviser, synes mig, dette temmelig klart, hvad mange Sorter angaae. Selv har jeg kun Erfaring herfor siden Aarene fra 1790 til Dato.

Jeg vil tage Exempler af nogle fine Frugtforter, som jeg har kjendt, navnlig: Gravenstener, Pigeons, Paspomme rouge og blanche, Permain (Sommer og Vinter-), Jordbær- og Hindbær-Æblet, Complet de noble og Kantablet.

Disse har jeg endnu, paa Kantablet nær, som Kræft har ødelagt, endog til Espalier; men finder ikke, at de have aftaget i Størrelse eller Velmag, ei heller Træerne i Sundhed, siden 1811, da de fleste plantedes om Efteraaret. At Kræft viser sig nu som tidligere paa mange, især finere Sorter, f. Ex. Paspommes, begge Slags, er ganske viit; men den udfjæres tidlig og besmøres med en Blanding af Leermergel og Rømsø — sjældent uddør et Træ aldeles heraf. Jordbær- og Hindbær-Æblerne lide enkelte Vintre af Frost i Spidserne, ventelig fordi de unge Skud ikke have været tilbørlig modne; men de besfjæres da tidligt, indtil smukt Træ viser sig. Min afdøde Svigerfader var født paa Als i 1746, og opholdt sig i sine yngre Aar deels der, deels paa Godser i Nærheden af Kiel. Han var en stor Haveelsker og plantede mange af de nævnte Frugttræer, som han selv nød Frugter af; ogsaa jeg spiste deraf paa Østergaard ved Aarhus, hvor han døde i 1814. Han jagde ofte, at Frugterne i hans Have vare ligesaa velimagende som paa Als.

2. Af Insecter have mine Træer i de første Aar lidt meget, og især af Knoborme, hvis Æg jeg, skjøndt ikke Insectolog, antager udvikle sig til de bekjendte Snareorme, hvilke især ynde Beenved og Høgebærtræet. Jeg har siden 1820, jævnlig hvert 5te eller 6te Aar, om Foraaret tidlig kaldet Stammerne og, saavidt muligt, Topgrenene. Derved er

opnaaet, at Træerne have tabt Mos og den runkne Bark, og have dannet en smuk, jund Bark, og langt færre Insector have indfundet sig; men det er intet smukt Syn i en Frugthave. Paa de høieste Grene og Dviste har jeg anvendt en dertil indrettet Blikspøite. Jeg har i et pomologisk Skrift læst om denne Kalkemethode, og forsøgte den herefter — Skriftet selv erindrer jeg ikke meer.

Af Insector, som angribe de unge Frugter i deres Spædhed, har jeg lidt meest af den lille Oldenborre, som her kaldes Oldentorre eller Gaasflue, hvilken gjerne, især i magre Egne, fremkommer ved St. Hansdags-Tider, og som, foruden at fortære og bore i de unge ansatte Frugter, ogsaa kunne ødelægge store Strækninger af Græsmarker, ja hvis Larver ofte ere meget skadelige for Græs- og Sæd-Marker under Forvandlings-Tilstanden. De større Oldenborrer komme i Mai, men sjældnere, og kun med vedholdende østlige Vinde, f. Ex. i Mar. Af disse har jeg engang for mange Aar siden seet i tøndeviis opstillede ved Besterhavets Kyster, hvor man antog, at de ved en pludselig Bestenvind vare paa deres Tog, som trække, faldne i Havet. Hvad der har vildledet disse Dyr til at søge saa langt i Bester, hvor ingen Næring gives, vidste man ikke; men jeg og Flere antog: at Havets Susen, som i stille Veir meget ligner Skovenes Susen, har foranlediget dem til denne mistlykkede Reise. I den nordlige Deel af Weile Amt, f. Ex. i Brande, Gibe og flere Sogne, gives en Mellemflaas, omtrent dobbelt saa store som Gaasfluene, men meget mindre end de almindelige, store Oldenborrer; de sværme, ligesom Gaasfluene, ved St. Hansdags-Tider, og denne Mellemfort har i Mar medio Juni og senere ogsaa viist sig i Mængde her i Egnen. Det meest ødelæggende for Oldenborrer af alle tre Slags ere stærke Regnskyl i disse Sværme-Tider; men dette staaer neppe i menneskelig Magt at bevirke. Men vi have, foruden Nedrytningen om Morgenens tidlig i Duggen og Opsamlingen

enten paa Lagener, Dækkener eller ombvendte Parapluier, og Dræbningen af de opsamlede i varmt Vand — endnu et Middel, og dette er: at skaane de Fugle og Dyr, som fortære saavel Oldenborrer som i Særdeleshed alle Slags af disses Larver, hvilke sidste de hyppig søge efter Ploven. Jeg har selv liidt meget ved at bortskyde fra nærliggende store Damme et Slags smaa Tærner, hvilke indfinde sig her strax efter 1ste Mai; jeg var forbittret paa dem, fordi de forfulgte mig og Andre, som passerede Veien mellem Dammene, ligesom og fordi jeg saae, at de hakkede paa Hovederne af de unge spæde Bildællinger og fortærede disses Hjerne. Jeg nedskød derfor mange, endog en Estermiddag med andre Jagtelstere, 46 Stk. Fuglene formindskedes betydeligt, men mine Larvesamlere bleve herved reducerede til altfor faa. Krager, Alliker, Rævne, Brokfugle og Støre fortære ogsaa mange Larver paa Plojurerne. Alt dette er ogsaa berørt under de nævnte Discussioner. Ræven og Maaren fortære ogsaa flere Slags Oldenborrer, og Muldvarpen deres Larver, hvilket man finder Spor af i deres Udtømmelser.

3. Mon ikke ogsaa Forsømmelse af Jordforbedring om Frugttræerne kan bewirke, at disse sygne og svækkes? Jeg troer at have havt tydelige Beviser herpaa. Biskof bør man ikke plante Frugttræer uden i passende Jord; men i det Smaa, s. Ex. hos mig, har jeg, hvad Uble- og Pæretæer angaae, plantet de fleste paa meget slet Jordsmøn, men da hidført i læsseviis god Jord i Plantehullerne, som sædvanlig vare af 3 Alens Diameter og $\frac{7}{8}$ Alens Dybde. Men naar Træerne efter 12 til 16 Aars Forløb kom udenfor denne forbedrede Jord, standsede deres frodige Væxt og Frugtbarhed. Jeg gravede da en ny, større Cirkel om den første, bortførte den flette Sandjord, og fyldte den igjen med passende, god Jord, af hvilken jeg da i Tide havde samlet Forraad. Ogsaa har jeg, efter gamle Esaias Fleischer's Raad i hans Haandbog, anvendt Gjødning-Band i

Cirkel-Render, i omtrent $\frac{3}{4}$ til 1 Alens Afstand fra Stammen. Dette har her jevnlig været foretaget om Foraaret, ved at bære Ail-Band fra Saftgruben ved de store Røddinger, og jeg tør bevidne med Held, ligesom og i tørre Sommerne at anvende tilstrækkeligt reent Band i lignende Cirkelrender. Nogle anbefale, at nedlægge Kreaturblod i disse; men dette er jo kun anvendeligt i ganske enkelte Tilfælde og Localiteter. Enhver Plante uddrager jo af Jordsmønnen de for den meest tjenlige Næringsstoffer — endfige et stort Frugttræ, som henstaaer paa Jorden i flere Snees Aar — og derfor troer jeg: at Jordsmønnen maa efter Localforholdene paany forsynes med saadanne Stoffer. Hvorvidt Undladelse heraf kan bevirke og muligen har bevirket nogle Frugtsorters Udartning og Træernes Svækkelse maa jeg overlade mere Sagkyndige at bedømme.

4. I Discussionen omtaltes ogsaa: at opelske nye Sorter, navnlig af Æblefrugter, ved at opelske Kjernestammer og lade disse være uforædlede, indtil Frugterne viste sig som gode eller ikke gode. Conferentsraad Forchhammer oplyste senere i et Brev til Professor Jørgensen, at han havde med Held forsøgt det og erholdt nogle gode Sorter. I Aarene 1798 og 99 saae jeg i Skoven tæt Norden for Haven til Haraldslund ved Aarhuus et sjældent Skovæble af Størrelse som en knyttet Haand, rødt paa den ene, gult paa den anden Side. Smagen var viinsuur og ret behagelig. I Haven selv var intet Træ af den Slags, ei heller har jeg nogensinde seet uden dette ene Træs Frugt. I Bisborggaards Skove, s. Ex. Thronskovens ene Side og den tilgrændsende Majormarks, befandtes en stor Mængde Skovæbletræer, endog saa store, at de kunde give $\frac{1}{2}$ Favn Brænde, som udelukkende blev anvendt til Herkabet's Kalkelovne. Disse bare jevnlig en stor Mængde Æbler. Jeg imagte paa mange af disse; men mellem de mange traf jeg kun paa eet Træ, hvis Frugter smagte godt, men ikke udmærket. Denne Frugt var grøn. Æblet som en Bors-

dorfer af Størrelse, men ikke indtrykt ved Blomster = Arret. Her ved Sindinggaard var et vildt Webletræ, som 1810 var omblæst og omtrent 50 Aar gammelt. Jeg lod det reise op og understøtte med stærke Stiver. Allerede næste Aar bar det nogle Frugter, og senere i mange Aar stundom fra 6 til 10 Skjæpper. Frugten var rødligbrun, indtrykt ved Blomsterarret, ikke meget stor, holdt sig længe, af sødsuur, behagelig Smag, og vi foretrak den stegt for Bøgæbler. Da Kjerneerne af denne vilde Frugt vare meget store, foretrak jeg stedse af disse at lægge til senere Podninger og Copuleringer for den Bomskole, jeg anlagde deels 1812, deels senere. Blandt disse Kjernestammer lod jeg et Aar nogle henstaae usorædlede, og valgte dertil helst dem, som vare meest frie for Torne og havde de største Blade. Da disse i 4de Aar bleve omplantede, begyndte de at bære Frugter, omtrent 10 à 12 Aar gamle. Af disse, jeg troer 6 Stk., vare kun 3, som syntes mig værd at lægge til. Det ene sødsuurt som Moderen, men de 2 meget sødere. Alle havde deres Frugter af samme Farve og smukke Skabning som Modertræets. Jeg har dem endnu, og de bære jevnlig godt.

5. Jeg havde fra Amtsprøfst Krarup i Borris hørt og lært, at man ved Rod = Copulationen kunde formere Frugttræer. I Foraaret 1812 prøvede jeg dette med 50 Exemplarer af gule, simple Blommeskud, paa hvilke jeg copulerede *Reine claudes*, som jeg selv yndede meget, og som jeg antog kunde afsættes, ligesom flere andre til Salg eller Bortgivelse bestemte Træer. Saavidt jeg erindrede voksede de næsten alle, og 12 beholdt jeg selv. De voksede sparsomt i Træer, men værre var det, at, skjøndt satte i meget god Jord og 3 af dem til Espalier, bare de dog kun yderst lidt Frugt. De ere nu afløste af andre Træer paa eet nær, som er stort og staaer til Espalier mod Vest, men først i Aar ret rigt besat med Blomster og Frugter.

Paa Havetorn pleiede man i Gads og Ring Herreder for over 60 Aar siden at forædle mange Uble-Sorter i Bønderhaverne. Jeg har endnu nogle Exemplarer deraf, som vare podede omtrent $\frac{1}{2}$ Alen over Jorden. Podedqvisten er voget meget stærkere end Bildlingen og er vel $\frac{1}{3}$ større i Omfang; men Træerne bære endnu ret godt.

6. Professor Hansen har anbefalet Tue-Plantning, (Hügel-Pflanzung) som Forstmændene saameget bruge, og formener at dette skulde forebygge Kræft; ogjaa jeg har for 6 Aar siden været af den Mening, og prøvet det med 12 Træer, som hensattes paa et nyt, vel kultiveret og ikke fugtigt Sted. Træerne forskrev jeg fra en Handelsgartner her paa Bestkanten, som opelsker og forædler dem selv. En Alen under Jorden erholdt de et tykt Lag af Muur- og Kalkbrokker; men 3 af dem have dog i Aar vist Tegn til Kræft, og maa udfjæres. — En anden året Taler har ytret: at Draining sandsynlig vilde hjælpe mod Kræft. I 1815 indtog jeg til min Have for Syd og Ost tvende Damsteder, som jeg lod opfylde med let Sandjord, mergle og derpaa kulegrave meget dybt, saa at jeg fik omtrent 8 à 9 Tommer op af Damdyndet. Men da Grunden dog viste sig fugtig, saa lod jeg den, før den Aaret efter beplantedes med vel gjødskede Kaal og Kartofler, belægge paa tvende Længder i en Dybde af 3 Fod med Fashiner, og disse dække foroven med omvendte, gamle casserede Tagsteen. Det paafølgende Aar gravedes passende Huller til Frugttræerne, hvilke 1 Alen under Jordfladen i ca. 2 Alens Diameter belagdes med et tykt Lag Kreaturbeen, hvoraf her fandtes mange fra ældre Tider. Da jeg formodede, at Jorden vilde synke betydeligt, især i Hullerne, satte jeg Træerne temmelig overligt, og plantede da Uble- og Bæretæer langs med den østre Gang. De voksede snart til, men lede meget; enkelte Vintre af Sneelag, som formedelst et høit Læbelte Osten for stundom dækkede dem til Toppen og knækkede mange Grene, indtil jeg senere hvert Efteraar

opstrammede og indbandt Grenene med stærke Halmfimer til nedsatte stærke Staver; thi at kaste Sneen ved Træerne i indtræffende Løveir ødelægger disse altfor meget. Nu ere Træerne store, voxe og bære godt uden Kræft; men jeg skal bemærke, at af de 11 Ubletræer, som plantedes der, vare ingen af de meget fine Sorter, som meest vise Kræft, eller som Grand Richard eller Hindbær-Ublet, hvis unge Skud af og til forfryse. Først i 1856 og i dette Foraar har jeg ombyttet de ældre Falschin-Grofter, som nu viste mindre Nytte, med Drainrør.

7. Under Discussionerne faldt Talen ogsaa om, at opmuntre Bønderne til Frugttræ-Udl:

- a) ved at lade dem erholde Frugttræer til billige Priser, og
- b) ved Exempler.

Hvad angaaer a), da har man bemærket, at ofte solgtes disse billige Træer af Modtageren, uden at de anvendtes efter Bestemmelsen, hvilket jeg desværre ogsaa har erfaret, og til b), hvad Exempler angaae, da mangle disse vistnok ikke paa Verne og Østfiden af Jylland, hvor de store Eiendoms-Besiddere alt længe tildeels have givet Exempler; men selv paa Vestkanten af Jylland have Exempler ikke manglet; isærdeleshed har det Kgl. Landhuusholdningselskabs høitærede Præsident, Hs. Excell. Geheimeraad Tillisch, medens han var Amtmand i Ringkjøbing Amt, paa sine hyppige Reiser seet, at Exempler ikke just mangle; f. Ex. nær ved Vesterhavet paa Nørre-Bosborg og Aaberg; Nordenfor Holstebro, paa frugtbar Jord ved Volstrup, Øvistrup, Handberg-Hougaard, Rydhauge; og selv paa mindre frugtbar Jord, saasom ved Høiriis, Møltrup og her ved Sindinggaard ere mangeaarige Exempler givne, uden synderlig Efterlignelse. Skal Bonden anlægge en Frugttræhave, da maa han være i Besiddelse af 2de Ting, nemlig først Ly og dernæst et frugtbart Jordsmøn i tilstrækkelig Dybde, som jeg ikke tør anslaae ringere end

mindst $\frac{1}{2}$ Alen. At tilveiebringe dette kan kun skee ved ligesaa dyb Kulegravning og Paaforsjel af god Jord, og hvad Ly angaaer, da maa man, hvor Skove og Bygninger ei frembyde saadant, tilveiebringe dette ved Læbelter af ikke ringere Brede end mindst 25 Alen, hvilket jeg stedse har tilraadet. Passende Træer til dette ere nuomstunder at erholde meget billigt ved Regjeringens Foranstaltninger og nogle Privates Bistand. Jordens Tilberedning hertil kræver kun Kulegravning af omtrent 1 Alens Dybde, passende Valg af Træsarterne, helst de, som reproduceres efter Sneelag eller Kapning — samt Fred for Kreaturer og faade eller skadesroe Mennesker. Men til begge Dele høre dog foruden Arbeidet ogsaa noget Pengesforsud og et udholdende og stadigt Saab! Er en Frugttræ-Haves Anlag hos Bonden saa lykkes, da kan han behøve Hjælp til Trærnes første Plantning og senere til disses Beskjæring. Jeg troer derfor ikke at ret Mange ville indlade sig herpaa.

8. En vigtig Dvæstion under Discussionerne var den: om Frugttræers Cultur i Almindelighed kan betale sig for Bondestanden?

Min Erfaring taler ikke herfor; thi:

- a) I Egne, hvor Frugt er sjelden, borttages altfor Meget af Uvedkommende, ja plyndres stundom i umoden Tilstand. Vor, især den nyere, Lovgivning vil ikke værne synnderligt om Fred, hverken for Frugt- eller Gavntræers — altsaa Læbelters Opelskning. Alle Træer paa offentlige Landeveie ruineres meget ofte saa Dage efter Plantningen.
- b) Man har angivet kun hvert 6te Aar, som rigeligt Frugtaar. Jeg vil dog mene, at hvert 3die Aar kan regnes som et godt, om just ikke rigeligt, Frugtaar; men selv dette er vel lidt til at erstatte Bekostningerne ved en Frugthave.
- c) Naar nu endelig et meget rigt Frugtaar indtræffer, saa skal man have god Afsetning af sin Frugt, og hvor-

ledes skeer denne? Jeg troer, at man kan sige sædvanligst paa følgende Maader:

1. Ved at sælge Frugten i raa Tilstand.

Ja, i nogle Egne, f. Ex. i Vester-Jylland føres en stor Deel Frugt til Efteraars-Markederne af Altmænd og andre Dpfjebere, som finde Regning ved Kjørselen. Den finder Af sætning hos Markedsjogende af de simplere Klasser; den er i Almindelighed høist simpel, nedfalden, forstødt og taaler ikke at gjemmes. Ogsaa paa Østeregnen af Jylland og paa Derne finder Saadant vel Sted.

2. Den store Udførsel søværts, deels til Kjøbenhavn, deels til Østersøen, skeer nok meest fra Hertugdømmerne og disses Der, Noget fra Fyen. Fra Als har tidligere en meget betydelig Deel Frugt været ført til Østersøen og Rusland. Ved et Besøg paa Als i Efteraaret 1834 spurgte jeg en, dengang meget anseet og velunderrettet, Mand om Saadant endnu var Tilfældet; men Svaret lod, at sliig Udførsel var meget aftagen, da man hine Steder nu tildeels selv avlede megen Frugt.
3. Derimod pressede Landmændene der og i tilgrændsende og omliggende Egne nu megen Most i frugtrige Aar. Ved Besøg hos Bønderne paa Als og i Sundeved, saae jeg store Dplag af Most i Fouslager, og paa mit Spørgsmaal, hvorhen dette forsendtes, svarede man: „Det gaaer til Flensborg, der gjør de Bliin af det“. Stundom har jeg i et frugtrigt Aar endog i Sjælland, f. Ex. hos den berømte Landøkonom, min gamle Ven Drewsen, da han eiede Agerøhvile, seet en uhyre Masse fine Frugter, tildeels overmodne og nedfaldne, ligge i Gangene i Haven ved denne Gaard, og af ham erfaret, at i dette Aar kunde Redpakningen og Transporten til Kjøbenhavn ikke betale sig; ligeledes saae jeg samme

- Var, at Bønder fra Hads og Ring Herreder førte til Aarhus med tildeels meget gode Æbler og ikke kunde afsætte dem, ja at de førte tilbage med dem, og Rogle aflæssede deres Bøgne ved Strandsiden, for ei at føre tilbage med fuldt Læs. Sjældnere, men dog undertiden, pressede man Most i disse Egne i det Smaa; men neppe til Salg, hvortil ogsaa, som under Discussionen nævnt, kun bør anvendes udjagt og vel sorteret Frugt. Men er denne Mostberedning ikke, endog med Omhu foretaget, nogen sund Drik, som en meget sagkyndig Læge der yttrede, saa vil den i Tidens Længde neppe afgive en god Handelsvare.
4. Det Kongl. Landhuusholdningselskab har for mange Aar siden opfordret til omhyggelig at tørre Frugter; men om mange eller betydelige Præmier ere vundne veed jeg ikke. *)

J min Huusholdning er jeg stedse forsynet med tørret Frugt af egen Avl, ja har endog anvendt dertil Paspomme blanche, der som bekjendt ikke glemmes længe; men modent og godt tørret er et herligt Æble at bruge. Ogsaa Mai-Kirsebærret er fortrinligt at tørre, og her prøvet og anvendt. Saadan vel tørret Frugt kan glemmes længere end 1 Aar; men jeg betvivler, at Salg kan betale sig.

At lave Frugtviin af Ribs og Stikkelsbær var, især under Søkrigen først i dette Aarhundrede, ikke ualmindeligt, endog her i Jylland; men der vil Sukker til; dette var og er meget dyrt, og Beredningen saaledes neppe lønnende.

Sindinggaard i August 1859.

*) De i sin Tid for denne Industri udlovede Præmier vare ikke betydelige, Concurrencen kun indskrænket og de tilkjendte Præmier som Følge heraf kun faa.